

Szemle

Müller Márta (2026): *Magyarországi németek nyelvi önéletrajzaik tükrében. Nyelvelsajátítás, kétnyelvűség, nyelvi tapasztalatok, autonóetikus nyelvi tudás.* L'Harmattan Kiadó, Budapest.

*Baranyai Alexandra*¹

A magyarországi német nemzetiségi oktatásban a német népismeret tantárgy meghatározó szerepet tölt be, mivel a nyelvi és kulturális örökség közvetítésén túl az identitásformálás és a közösségi emlékezet fenntartásának is fontos eszköze. A tantárgy jelentősége abban rejlik, hogy a gyerekeknek az oktatás keretein belül bemutatja, miként kapcsolódik össze a nyelvhasználat, a kulturális hagyományok, valamint a nemzetiségi önazonosság kérdései. Az alábbiakban ismertetett munka értékes betekintést nyújt a kétnyelvűség, a nyelvi identitás és a kulturális hagyományörzés kérdéskörébe, amelyek a nemzetiségi nevelés szempontjából is kiemelt jelentőségűek. A szerző a nyelvi önéletrajzok elemzésén keresztül érzékletesen mutatja be, miként formálódik a magyarországi német közösségek nyelvi és kulturális identitása, valamint milyen szerepet tölt be ebben a családi háttér, az iskola és a közösségi emlékezet.

Müller Márta monográfiája a magyarországi német közösségek nyelvi önéletrajzain keresztül vizsgálja a nyelv, az emlékezet és az identitás összefüggéseit. A kötet a szociolingvisztika, a narratív kutatások, az emlékezetkutatás és a diskurzuselemzés metszéspontjában helyezkedik el, miközben a magyarországi német közösségek nyelvi tapasztalatait nem csupán dokumentálja, hanem komplex társadalmi és kulturális kontextusban is értelmezi. A mű legnagyobb erőssége éppen abban rejlik, hogy a nyelvi önéletrajzokat nem egyszerű adatforrásként kezeli, hanem identitáskonstrukcióként, emlékezeti narratívaként és társadalmi tapasztalatként olvassa.

A kötet világosan felépített szerkezetet követ. Az elméleti fejezetek az emlékezetkutatás, az autobiografikus emlékezet, a narratívaelmélet és a nyelvi biográfiák kutatásának alapfogalmait tekintik át, majd ezt követi a diszkurzív-kognitív elemzési keret bemutatása és az empirikus interjúanyag részletes feldolgozása. A szerző interdiszciplináris megközelítése különösen meggyőző: a pszichológiai, szociológiai és nyelvészeti perspektívák nem egymás mellé rendelve jelennek meg, hanem valóban integrálódnak az elemzés során.

¹ Kalocsai Fényi Gyula Általános Iskola; baranyaialexandra0929@gmail.com

A vizsgálat középpontjában a magyarországi német közösségekhez tartozó adatközlők nyelvi önéletrajzai állnak. Az interjúk mögött jól kirajzolódnak azok a történeti tapasztalatok, amelyek a 20. század második felében meghatározták a magyarországi németek nyelvi és identitásbeli helyzetét. A kitelepítés emlékezete, a nyelvi stigmatizáció, az asszimilációs kényszer, valamint a német identitás nyilvános vállalásának nehézségei visszatérő motívumként jelennek meg a narratívákban. „Az adatközlők metanyelvi reflexiói a nyelvjáráshoz és a kisebbségi identitáshoz való ambivalens viszonyulást tükrözik. Egyrészt erős pozitív identifikáció figyelhető meg: egy 79 éves női adatközlő például a német nyelvjárást „rendes nyelvként” értékeli („Hát igen... Ez egy rendes nyelv.”). Másrészt a nyelvi identitás emocionális dimenziója is hangsúlyosan megjelenik, amennyiben egy 89 éves férfi adatközlő annak ellenére kötődik érzelmileg a „sváb” nyelvhez, hogy munkahelyi kommunikációjában a magyar nyelv dominált („De az érzéseimben... ott a sváb nyelv volt.”).

A visszaemlékezések ugyanakkor a kisebbségi lét társadalmi tapasztalatait is érzékeltetik. Az egyik adatközlő megfogalmazása szerint „svábnak lenni szegény volt”, ami tömören fejezi ki azt a társadalmi légkört, amelyben a kisebbségi nyelvhasználat hosszú időn keresztül működött. Ezzel párhuzamosan azonban a többnyelvűség pozitív értéként is megjelenik az adatközlők diskurzusában, amit az „ahány nyelvet tudsz, annyi ember vagy” kijelentés is tükröz. Az identitásvállalás szükségességét és erkölcsi dimenzióját hangsúlyozza továbbá az a kategorikus állítás is, miszerint: „Aki ezt tagadja, az hazudik.” A példák összességében jól szemléltetik, hogy a nyelvjárás nem pusztán kommunikációs eszközként, hanem „az etnikai és kulturális önazonosság meghatározó elemeként funkcionál.”

A kötet módszertani fejezete részletesen ismerteti az adatközlők kiválasztásának szempontjait, ugyanakkor a konkrét településnevek nem jelennek meg a munkában. A szerző a vizsgált közösségeket anonimizált formában („Település 1–6”) mutatja be, és csupán a települések jogállását, népességszámát, illetve a német nemzetiség arányát közli. Az adatközlők egy homogénnek tekintett nyelvföldrajzi térségből, az ún. ua-középbajor nyelvjárási területről származnak, azonban az anonimitás megőrzése érdekében a pontos földrajzi azonosítás háttérben marad. Ez a megoldás egyszerre szolgálja az adatvédelmi szempontokat és a nyelvi-életútinterjúk személyes jellegének megőrzését.

A monográfia különösen érzékenyen tárja fel a nyelv és az érzelmi tapasztalat kapcsolatát. A szerző elemzéseiből világossá válik, hogy a nyelvvesztés nem pusztán kommunikációs folyamatként értelmezhető, hanem a társadalmi traumák és identitáskonfliktusok következményeként is. Az interjúrészletekben megjelenő szegény, bizonytalanság vagy önkorrekciónak nem egyszerűen egyéni érzések, hanem történetileg kialakult nyelvi ideológiák lenyomatai. Különösen figyelemre méltó, ahogyan a szerző a nyelvi önértékelés kérdését elemzi: több adatközlő saját nyelvjárását „megrekedt nyelvjá-

rásként” vagy „hibás” beszédként írja le, ami jól mutatja a standard nyelvváltozatokhoz kapcsolódó presztízshierarchiák internalizálását.

A kötet egyik legjelentősebb tudományos hozadéka a metanyelvi tudatosság vizsgálata. Müller Márta a nyelvről való gondolkodást nem szűken vett nyelvészeti reflexióként értelmezi, hanem olyan összetett jelenséggé, amelyben társadalmi normák, identitásstratégiák és érzelmi viszonyulások egyaránt szerepet játszanak. Az adatközlők nyelvről alkotott megjegyzései mögött kirajzolódnak azok a nyelvi ideológiák, amelyek meghatározzák a kisebbségi beszélők önképét és nyelvi pozicionálását.

A monográfia ugyanakkor nem kizárólag veszteség-narratívákat mutat be. A nyelvtudás több interjúban kulturális értéként és személyes erőforrásként jelenik meg. Az egyik adatközlő szavai szerint: „ahány nyelvet tudsz, annyi ember vagy”. A német nyelvhez való kötődés sok esetben nem csupán kommunikációs kompetenciát jelent, hanem az etnikai identitás és a közösségi emlékezet megőrzésének lehetőségét is. A szerző érzékletesen mutatja be azokat a közösségi tereket – például nyugdíjasklubokat, kórusokat vagy helyi kulturális rendezvényeket –, amelyek a nyelv fenntartásában és újratanulásában fontos szerepet játszanak.

Módszertani szempontból a kötet egyik legnagyobb erőssége a részletgazdag diskurzus-elemzés. A szerző nem áll meg az interjúk tartalmi ismertetésénél, hanem figyelmet fordít a nyelvi megformáltságra, az ismétlésekre, önkorrektciókra, névmáshasználatra és narratív szerkezetekre is. A diskurzív-kognitív megközelítés lehetővé teszi annak feltárását, hogy az identitás és az emlékezet miként szerveződik nyelvi formákon keresztül.

A kötet értékei mellett ugyanakkor néhány kritikai megjegyzés is megfogalmazható. Az empirikus anyag rendkívüli gazdagsága olykor azzal jár, hogy bizonyos motívumok – például a nyelvi szűgyen vagy az iskolai stigmatizáció kérdése – több fejezetben hasonló értelmezési keretben térnek vissza. Ez helyenként lassítja az érvelés dinamikáját. Emellett a diskurzív-kognitív elemzés dominanciája miatt a makroszociológiai és nyelvpolitikai összefüggések valamivel kisebb hangsúlyt kapnak. A magyarországi kisebbségpolitika intézményi változásainak részletesebb tárgyalása tovább árnyalhatta volna az elemzést.

A szerző erőteljes empátiával fordul adatközlői felé, ami a kötet egyik legerősebb vonása, ugyanakkor néhol csökkenti a kritikai távolságtartás érzetét. Mindez azonban nem gyengíti a munka tudományos értékét, inkább arra mutat rá, hogy a vizsgált témakör nehezen választható el az érzelmi és etikai dimenzióktól. A kötet olvasása során egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a nyelvi emlékezet kérdése nem pusztán tudományos probléma, hanem mélyen személyes és közösségi tapasztalat is.

Müller Márta munkája jelentős hozzájárulás a magyarországi német közösségek nyelvi és kulturális örökségének kutatásához. A monográfia egyszerre tekinthető szociolingvisztikai elemzésnek, emlékezetkutatási munkának és kisebbségi identitástörténeti dokumentumnak. Legfontosabb

tanulása talán éppen az, hogy a nyelv nem csupán kommunikációs rendszerként működik, hanem az egyéni és kollektív emlékezet hordozójaként is. A kötet ezért nemcsak a nyelvészet és kisebbségkutatás szakemberei számára lehet fontos olvasmány, hanem mindazok számára is, akik a nyelv és identitás kapcsolatának társadalmi dimenziói iránt érdeklődnek.

Nemcsak tudományos szempontból tartom jelentősnek, hanem személyes elköteleződéssel is fordulok a téma felé. Összegzésként elmondható, hogy a fentiekben ismertetett munka napjainkban is különösen aktuális és jelentős témát dolgoz fel, hiszen a kétnyelvűség, a nyelvi identitás és a kisebbségi nyelvhasználat kérdései a nemzetközi és a magyar szociolingvisztikai kutatások középpontjában állnak. A globalizáció, az asszimiláció és a nyelvvesztés folyamatai miatt egyre fontosabbá válik annak vizsgálata, miként őrizhetők meg a kisebbségi nyelvek és kulturális hagyományok. Különösen hangsúlyosak a generációs különbségek: míg az idősebb nemzedékek sok esetben még aktív nyelvhasználóként őrzik a német nyelvjárást és a hagyományokat, addig a fiatalabb generációk körében egyre gyakoribb a nyelvhasználat visszaszorulása vagy szimbolikus jellegűvé válása. Ez a folyamat a nemzetiségi oktatás és identitásmegőrzés szempontjából is komoly kihívást jelent. A nyelvi önéletrajzok elemzése nemcsak nyelvészeti, hanem társadalmi és kulturális szempontból is jelentős, mivel személyes tapasztalatokon keresztül mutatja be a közösségi emlékezet és az identitás alakulását. Számomra a téma különösen fontos és személyes jelentőséggel bír, hiszen a magyarországi német közösségek nyelvi és kulturális örökségének megőrzését nemcsak tudományos kérdésnek, hanem szívügyemnek is tekintem. A munka ezért a nemzetiségi nevelés és a német népismeret oktatása számára is fontos szakmai támpontot nyújthat, miközben hozzájárul ahhoz is, hogy a kisebbségi közösségek nyelvi és kulturális értékei nagyobb figyelmet kapjanak a kortárs tudományos diskurzusban.

A munka eredményei a nemzetiségi oktatás különböző szintjein is hasznosíthatók lehetnek. Elsősorban a középiskolai és felsőoktatási korosztály számára nyújthatnak fontos ismereteket, mivel ebben az életkorban különösen meghatározóvá válik az identitás és a kulturális önazonosság kérdése. A kötetben megjelenő nyelvi önéletrajzok és személyes narratívák alkalmasak lehetnek arra, hogy a diákok közvetlenebb módon kapcsolódjanak a magyarországi német közösségek múltjához és jelenéhez. A téma beépíthető a német népismeret, a nemzetiségi nyelvoktatás, valamint a pedagógusképzés tananyagaiba is, különösen projektmunkák, interjúfeldolgozások vagy identitással kapcsolatos reflexiós feladatok formájában. Ezáltal nemcsak a nyelvi kompetenciák fejlesztése valósulhat meg, hanem a kulturális érzékenyítés és a közösségi emlékezet erősítése is.